

14. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г. В.Рогова, Ф. М.Рабинович, Т. Е.Сахарова. – М.: Просвещение, 1991. – 288 с.
15. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі: Навчальний посібник / С. В.Роман. – К.: Ленвіт, 2005 – 208 с.
16. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В. В.Сафонова. – Воронеж: Истоки, 1996. – 237 с.
17. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. / В. О.Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 3. – С. 502.
18. Щерба Л.В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л.В.Щерба// Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Высшая школа, 1974. – С. 25-26.

The article is devoted to the psychological problems of teaching foreign languages. Special attention is paid to the analysis of the psychological factors which have an influence upon the formation of students' foreign communicative competence at higher educational establishments.

Keywords: psychological problem, psychological factor, thinking, perception, memory, attention, motivation, positive psychological climate, foreign communicative competence.

Отримано: 13.08.2010

УДК 378.147.011.3:159.9

С.О.Ренке

Структура образу професійного психолога у свідомості студентів психологічних спеціальностей

Стаття розглядає поняття структури образу психолога-професіонала та її складові, а також етапи та мотиви формування даного уявлення у студентів з урахуванням особистісних характеристик.

Ключові слова: аналіз, образ професіонала, особистість, професійна мотивація, професійна спрямованість, внутрішня позиція особистості, професійна ідентичність.

Стаття розглядає поняття структури образу психолога-професіонала і її складові частини, а також етапи і мотиви формування даного представлення у студентів з урахуванням особистісних характеристик.

Ключевые слова: аналіз, образ професіонала, особистість, професійна мотивація, професійна спрямованість, внутрішня позиція особистості, професійна ідентичність.

Образ професійного психолога є ключовим поняттям даного дослідження. Дане поняття перебуває в тісному взаємозв'язку з такими категоріями, як "професійні уявлення", "професійна мотивація", "внутрішня позиція професіонала". Ці складові професійного самовизначення особистості багато в чому визначають структуру й зміст образу професійного психолога, що формується у свідомості студентів.

Згідно І.С.Кона, професійне самовизначення людини починається в його дитинстві, коли у грі дитина бере на себе різні професійні ролі, і програє пов'язані з ними форми поведінки, і закінчується в ранній юності, коли вже необхідно прийняти рішення, що вплине на все подальше життя людини.

У структурі образу професіонала Є.О.Клімов [9] виділяє наступні складові:

- 1) далекий план (те, про що відомо, хоча саме по собі не цікавить);
- 2) загальний план (те, що відомо лише в загальних рисах, але існує на досить певному тлі);
- 3) середній план (те, що відомо як певна цілісність, що має безпосередній зв'язок з особистістю: "моя" або "частина моєї" цілісності);
- 4) перший план (те, що турбує і є специфічною для даної професії цілісністю);
- 5) великий план (сукупність оперативних образів, що виникають у людини безпосередньо під час роботи);
- 6) план деталей (дробова частина великого плану, коли у свідомості актуалізуються відомі в даній спеціальній області тонкощі предмета розгляду);
- 7) оперативний план деталізації (ситуації, коли в ході роботи є необхідність самостійно аналітично розчленовувати предмет діяльності, що нерідко приводить до породження нових, зокрема усе більше деталізованих уявлень).

Найчастіше, розвиток професійної спрямованості студентів у ВНЗ визначається попередніми й більш ранніми формами вираження позитивного відношення до професії й несуть за цим відношенням мотиви. Значна частина випускників не уявляє, які вимоги та або інша професія пред'являє до людини. Далеко не всі з них враховують й такий важливий фактор, як відповідність професії особливостям особистості.

Було виявлено, що провідними мотивами вступу у ВНЗ є захоплення навчальним предметом і інтересом до професії. А оскільки загальною кінцевою метою навчання у ВНЗ є професійна підготовка фахівців, то ставлення студентів до своєї майбутньої професії можна розглядати як форму й міру прийняття кінцевих цілей навчання.

Як показують результати досліджень Н.О.Ісаєвої [8], проведені у педагогічних вузах, без спеціальної роботи зі студентами цілісне уявлення про професію найчастіше не складається навіть у випускників вузу. Уявлення старшокурсників про себе як суб'єктів професійної діяльності далеко не завжди є повним, порівняно з уявленнями молодших курсів, що вчаться.

У дослідженнях В.М.Обносова [14] робиться висновок про те, що тривалість навчання сама по собі не робить уявлення про професію більш правильними, професійні наміри – стійкими, а відношення до професії – позитивними. Експериментально доведено, що в багатьох випадках рівень професійної самосвідомості старших курсів, що вчаться, може істотно не відрізнятись від рівня першокурсників.

Опираючись на дані дослідження, можна зробити висновок про те, що формування у свідомості студентів образу професійного психолога повинен здійснюватися як цілеспрямований, усвідомлюваний з першого курсу самим студентом процес, у якому сам майбутній професіонал займає активну позицію.

Найбільш узагальненою формою відношення людини до професії є професійна спрямованість (становлення), що характеризується як інтерес до професії й схильність займатися нею. Н.В.Кузьміна [10] виділяє такі властивості професійної спрямованості як: об'єктивність, специфічність, опірність, валентність, задоволеність, узагальненість, стійкість.

Як відзначає Л.Б.Шнейдер, “практично не розроблені питання про вплив образу своєї професії на формування майбутнього фахівця, хоча облік цього фактора має велике значення для вдосконалювання навчально-виховного процесу в навчальному закладі” [16, С.136].

У дослідженнях В.В.Овсяннікового [15] була описана динаміка зміни уявлень про свою професію на різних етапах професійного становлення, від новачка до професіонала. Автор робить висновок про те, що уявлення професіонала, що формується, про свою професію зазнають істотних змін в міру реального прилучення до неї. Основні тенденції в динаміці уявлень такі: від усвідомлення загальнолюдського сенсу діяльності до підкреслення основних операційно-технічних її сторін;

- від романтично-припіднятого усвідомлення професії – до концентрації на вузькотехнічній її стороні;

– від неточних, несуттєвих уявлень – до більш точніших і узагальненіших.

В.Д.Брагіна у своїх дослідженнях показує, що випускники шкіл, вибираючи майбутню професію, не мають адекватних уявлень про вимоги, які вона пред'являє до індивідуально-психологічних особливостей людини [5].

Професійна освіта в даній ситуації покликана сприяти збагаченню й формуванню більш адекватних уявлень про професію й самого себе. Навчальна мотивація складається з оцінки студентами різних аспектів навчального процесу, його змісту, форм, способів організації з точки зору їх особистих індивідуальних потреб і цілей, які можуть збігатися або не збігатися із цілями навчання.

Б.Ц.Бадмаєв у своїй книзі “Методика викладання психології” говорить про те, що навчальна діяльність студента “...спрямована на те, щоб її суб'єкт став в остаточному підсумку фахівцем вищої кваліфікації, а навчальна діяльність викладача покликана забезпечити найбільш раціональні шляхи перетворення студента у кваліфікованого фахівця” [1, С.27]. Міркуючи далі про специфіку вузівського формування, Бадмаєв Б.Ц. відзначає “...що стосується продукту вузівського навчання, то це повинен бути фахівець вищої кваліфікації, серед професійних і особистісних якостей якого виняткове місце займають інтелект і моральність” [1, С.32].

Є.І.Ісаєв [7] відзначає, що “...у процесі педагогічної діяльності вчитель актуалізує, насамперед ті цінності, які несуть для нього життєво й професійно необхідний особистісний сенс”. На цій основі у свідомості формується “Я-Професійне” як сукупність цілей, ідей, установок, що коректують індивідуальний професійний досвід, пов'язані з ним переживання, переконання, професійні зв'язки й відносини.

Навчання у вузі (у першу чергу для студентів денного відділення) припадає на період ранньої юності й зрілості. Це вік, коли завершується дозрівання особистості, формуються світогляд, ціннісні орієнтації й установки. Юнацький вік, за Е.Еріксоном [17], будується навколо процесу ідентичності, що складається із серії соціальних і індивідуально-особистісних виборів, ідентифікації, професійного становлення. І поряд з таким складним особистісним розвитком, велике місце займає саме професійне становлення студентів, що здійснюється в рамках навчальної діяльності.

Безумовно, структура й зміст образу професіонала також пов'язані з мотиваційно-ціннісними компонентами й професійною спрямованістю особистості.

Так, на думку В.О.Якуніна, становлення майбутнього професіонала як висококваліфікованого фахівця можливе лише при

сформованому мотиваційно-ціннісному відношенні в його професійному становленні.

Аналізуючи психологічні особливості розвитку учбово-пізнавальної діяльності студентів, автор поділяє весь період навчання на три етапи:

– 1-й етап (1 курс) характеризується високорівневими показниками професійних і навчальних мотивів, керуючих навчальною діяльністю. Разом з тим вони ідеалізовані, тому що обумовлені розумінням їхнього суспільного сенсу, а не особистісного.

– 2-ий етап (2-3 курс) відрізняється загальним зниженням інтенсивності всіх мотиваційних компонентів. Пізнавальні й професійні мотиви перестають управляти навчальною діяльністю.

– 3-й етап (4-5 курс) характеризується тим, що росте ступінь усвідомлення й інтеграції різних форм мотивів навчання [18].

Прагнення знайти універсальну підставу типології, що дозволяє як би вгадати шляхи розвитку професіонала, особливо яскраво проявляється в спробах визначити рівні професійної спрямованості студентів. Так, Е.Ф.Зеєр виділяє наступні типи студентів за професійною спрямованістю:

1-й тип – студенти з позитивною професійною спрямованістю, що являє собою ситуацію відповідності особистості обраної професії, що припускає зв'язок між домінуючими, провідними мотивами й змістом професійної діяльності.

2-й тип – студенти, що остаточно не визначилися у своєму виборі професії. Для них прийнятний компроміс між невизначеним, іноді негативним відношенням до професії й продовженням навчання у ВНЗ, перспективою надалі працювати за цією професією.

3-й тип – студенти з негативним відношенням до професії. Мотивація їхнього вибору обумовлена суспільними цінностями вищої освіти. Вони мають слабе уявлення про професію. Тут провідний мотив виражається потребою не стільки в самій діяльності, скільки в різних, пов'язаних з нею обставинах.

Отже, як видно з останньої типізації, студенти різняться своєю вмотивованістю до діяльності [6].

Відомо, що навчальна діяльність полімотивована, тому що процес навчання відбувається для учнів не в особистому вакуумі, а в складному взаємопереплетенні соціально-обумовлених процесів. Тому основною проблемою будь-якої професійної освіти є перехід від навчальної діяльності студентів, що актуально здійснюється до засвоєного ними професійної діяльності; з позиції загальної теорії діяльності, такий перехід іде насамперед по лінії трансформації пізнавальних мотивів студента в професійні мотиви фахівця. Тобто,

одним з ведучих у загальному мотиваційному синдромі навчання є пізнавальні й професійні мотиви, взаємообумовлений розвиток яких становить динаміку взаємних трансформацій пізнавальних і професійних мотивів студента.

Виходячи вищезгаданого, можна сказати, що мотивація в студентів впродовж усього навчання у ВНЗ зазнає деяких змін, тобто мотивація має свою динаміку від курсу до курсу.

Аналізуючи наявну літературу за даної проблеми, можна дійти висновку про те, що професійне становлення навчальної діяльності студентів перебуває на початковому рівні свого наукового пошуку. В основному, дослідження, проведені на студентських групах, присвячені вивченню впливу мотивації на успішність навчання студентів у ВНЗ.

Так, наприклад, у дослідженні В.О.Якуніна було встановлено: "...що "сильні" і "слабкі" студенти відрізняються один від одного не по рівнем інтелекту, а за мотивацією навчальної діяльності". Шляхом експериментального дослідження було встановлено, що максимальна задоволеність вибраною професією спостерігається в студентів першого курсу. Надалі цей показник неухильно знижується, аж до п'ятого курсу. Однак, незважаючи на те, що незадоволю до закінчення ВНЗ задоволеність професією виявляється найменшою, саме відношення до професії стає позитивним.

У дослідженнях цього ж автора було встановлено, що в більшості учнів інтерес до змістовної сторони професії як провідний мотив вибору представлений у значно меншій кількості випадків, ніж побічні підстави скоріше стати матеріально незалежним, за компанію із друзями й т.д. [18].

Причому, як вказує В.М.Обносов [14], студенти, що не мають досить повних й правильних уявлень про свою майбутню професію, наприкінці навчання рідше демонструють намір працювати надалі по досліджуваній спеціальності (1 курс – 98%, 2 курс – 89%, 3 курс – 62%).

Л.Б.Шнейдер у своїй роботі "Професійна ідентичність: структура, генезис і умови становлення", розглядаючи "ідентичність" як еквівалентне поняття "самосвідомості", говорить про те, що "кількість психологів, що практикують у природних соціально-психологічних контекстах, збільшується і їхній вплив зростає, але кількість не завжди відповідає якості(...) і підготовка сучасного фахівця повинна бути орієнтована на його професійний саморозвиток і самозміну особистості".

У статті В.С.Лукиної "Дослідження мотивації професійного розвитку" [94] розглядається кілька стадій формування внутрішньої позиції професіонала. "Перша стадія характеризується загальним позитивним емоційним відношенням до майбутньої професійної діяльності. Наступна стадія розвитку внутрішньої позиції характе-

ризується тим, що з'являється усвідомлення своїх можливостей і здатностей, формується орієнтація на змістовні моменти діяльності. І тільки на третій стадії виникає адекватне уявлення про професійну діяльність, про свої здібності”.

Серед сучасних дослідників внутрішньої позиції можна назвати роботи Т.О.Нежної [12,13], Л.Г.Бортнікової [4].

Аналіз робіт Л.І.Божович [2,3] показує, що під внутрішньою позицією вона розуміє систему реально діючих мотивів особистості стосовно оточення або будь-якої його сфери, усвідомлення себе, а також ставлення до себе в контексті навколишньої дійсності. Поняття внутрішньої позиції передбачає єдність мотиваційного, афективного й когнітивного компонентів. Введення Л.І.Божович поняття має ще один важливий значеннєвий аспект. Внутрішня позиція особистості – не нав'язаний з оточенням, а прийнятий людиною вибір свого місця в житті, опосередкований внутрішніми мотивами.

Узагальнюючи все розглянуте раніше, можна зробити висновок про те, що образ професійного психолога, будучи для студентів психологічних спеціальностей проявом їхнього професійного самовизначення, містить у своїй структурі різні компоненти. На формування й індивідуальне сполучення даних компонентів впливають професійна мотивація, професійна спрямованість, внутрішня позиція особистості, професійна ідентичність.

Список використаних джерел

1. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии. Учебн.-метод. пособие для преподават. и аспирантов вузов / Б.Ц.Бадмаев. – М.: Гуманит. изд. центр “ВЛАДОС”, 1999. – 304 с.
2. Божович Л.И. Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности / Под ред. Д.И.Фельдштейна. – М.: Междунар. пед. академия, 1995. – 366 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И.Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
4. Бортникова Л.Г. Особенности формирования самосознания в подростковом возрасте / Л.Г.Бортникова// Развитие личности на разных этапах онтогенеза: Сб. науч. трудов. – Сургут, 2001. – 234 с.
5. Брагина В.Д. Влияние представлений о выбранной профессии на профессиональное самоопределение учащейся молодежи: Автореф. дисс. канд. психол. наук. – М., 1976. – 20 с.
6. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования: Учебн.пособие / Э.Ф.Зеер. – Москва-Воронеж, 2003. – 408 с.

7. Исаев Е.И. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога / Е.И.Исаев, С.Г.Косарецкий, В.И.Слободчиков // Вопросы психологии. – 2000. – № 3. – С.57-67.
8. Исаева Н.А. Профессиональные интересы и представления студентов педагогической деятельности // Формирование компонентов педагогической деятельности будущего учителя в курсах педагогики и психологии: Сб. науч. тр. – Тула, 1988. – 254 с.
9. Климов Е.А. Пути в профессионализм / Е.А.Климов. – М.: Московский психолого-социальный институт: Изд-во “Флинта”, 2003. – 280 с.
10. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В.Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1990. -120 с.
11. Лукина В.С. Исследование мотивации профессионального развития / В.С.Лукина// Вопр. психол. – 2004. – № 6. – С. 11-15.
12. Нежнова Т.А. Внутренняя позиция школьника: понятие и проблема / Т.А.Нежнова// Формирование личности в онтогенезе: Сб. науч. трудов. – М.: Изд-во АПН СССР, 1991. – 365 с.
13. Нежнова Т.А. Динамика “внутренней позиции” при переходе от дошкольного к младшему школьному возрасту / Т.А.Нежнова// Вестн. МГУ. Сер. 14. Психология, 1988. – № 1. – С.24-28.
14. Обносов В.Н. Динамика профессиональных представлений учащихся ПТУ при разных способах введения в профессию / В.Н.Обносов// Вопросы психологии. – 1986. – № 6. – С. 15-19.
15. Овсянникова В.В. Динамика “образа своей профессии” в зависимости от степени приобщения к ней / В.В.Овсянникова// Вопросы психологии. – 1981. – №5. – С.24-29.
16. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: Учебн.пособие. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 2004. – 600 с.
17. Эриксон Э.Г. Детство и общество/ Э.Г.Эриксон. – СПб., 1996. – 592 с.
18. Якунин В.А. Обучение как процесс управления: психологический аспект / В.А.Якунин. – Л.: ЛГУ, 1988. – 159 с.

The article examines the concept of structure of appearance of psychologist-professional and its constituents, and also the stages and reasons of forming of this presentation, for students taking into account personality descriptions.

Keywords: analysis, appearance of professional, personality, professional motivation, professional orientation, internal position of personality, professional identity.

Отримано: 20.07.2010